

Maciej Aleksandrowicz

KSZTAŁTOWANIE SIĘ ZASADY RÓWNOŚCI WOBEZ PRAWA W USTROJU KONFEDERACJI SZWAJCARSKIEJ

Jedną z przyczyn, dla których po 125 latach obowiązywania Konstytucji Federalnej z 1874 r. Szwajcarzy zdecydowali o przyjęciu nowej konstytucji, była chęć wyraźnego i pełnego określenia praw jednostki w wyodrębnionym katalogu. Stąd w tytule 2 Konstytucji z 1999 r.¹ uregulowano problematykę praw podstawowych, praw obywatelskich oraz celów socjalnych Federacji i kantonów. W art. 8 tego tytułu zapewnia się wszystkim równość wobec prawa, którą ustrojodawca zaliczył do praw podstawowych.

Materia wolności i praw jednostki nie jest oczywiście na gruncie ustroju Szwajcarii nową problematyką. Pierwsze regulacje normatywne z tego zakresu pojawiły się w końcu XVIII w. w okresie podporządkowania krajów szwajcarskich Francji. Zasada równości wobec prawa najpierw znalazła się w regulacjach na poziomie kantonalnym: w Bazylei, Zurychu i Szafuzie².

W narzuconej przez okupanta francuskiego konstytucji o charakterze ogólnopaństwowym – Konstytucji Republiki Helweckiej z 1798 r., zapisano między innymi, że przyrodzona wolność człowieka jest niezbywalna, zaś jej granicą jest korzystanie ze swej wolności przez inną jednostkę lub ich grupę. W Konstytucji Helweckiej gwarantowano nadto ochronę własności prywatnej, swobodę wyrażania opinii, wolność

1 Konstytucja Federalna Konfederacji Szwajcarskiej z 18 kwietnia 1999 r., niem. *Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft*, SR 101, (SR to niem. skrót od: *Systematische Sammlung des Bundesrechts* – Systematyczny Zbiór Prawa Federalnego). Przekład tekstu Konstytucji na język polski: Z. Czeszejko-Sochacki, *Konstytucja Szwajcarii*, Warszawa 2000.

2 Por. D. Fahrni, *Schweizer Geschichte*, St. Gallen 2000, s. 55 i n.

prasy, osiedlania się, handlu i rzemiosła oraz religii. Zniesiono także wszelkie przywileje i tytuły dziedziczne³. Zabrakło w niej unormowań dotyczących równości wobec prawa. Przejawem faktycznego realizowania tej zasady, choć raczej tylko w symbolicznym zakresie, było wprowadzenie wiosną 1798 r. w drodze uchwały parlamentarnej do powszechnego użytku zwrotu „obywatel” w miejsce „pan”⁴. Ze względu na napiętą sytuację polityczną i gospodarczą, stan wojny i rychły upadek Republiki Helweckiej, regulacje tego okresu nie miały większego praktycznego znaczenia.

W Akcie Mediacyjnym Napoleona z 1803 r. gwarantowano równość wobec prawa – „*Nie ma w Szwajcarii krajów poddanych ani przywilejów lokalnych czy też wynikających z urodzenia, ze związków rodzinnych bądź osobistych*”⁵. Również ta regulacja, choć już szczebla konstytucyjnego, nie miała, z racji podporządkowania Szwajcarii Francuzom, szans na pełną realizację. Niemniej pozytywnie wówczas gwarantowane wartości liberalne na trwałe zagościły w świadomości społeczeństwa szwajcarskiego.

Kolejna konstytucja o charakterze ogólnozwiązkowym (był to przygotowywany dla Szwajcarów w trakcie Kongresu Wiedeńskiego i zaakceptowany przez jego uczestników Pakt Związkowy) nie wypowiedziała się na temat równości wobec prawa.

Regulacje dotyczące wolności i praw jednostek, wzorowane na rozwiązaniach francuskiej Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela z 1789 r., znalazły się dopiero w konstytucjach kantonalnych tak zwanego Okresu Regeneracji (lata 1830–1848). Przykładowo w Konstytucji Turgowii postanowiono między innymi, że „*wszyscy obywatele kantonu równo korzystają z praw politycznych i wolności (...) Obywatel podlega ustawie jedynie w takim zakresie, w jakim dotyczy ona wszystkich*”⁶. Ustawa, jako akt kantonalnego parlamentu jednakowo obowiązywała wszystkich, lecz nie musiała każdego traktować jednakowo.

3 Por. art. 5 i n. Konstytucji Helweckiej z 1798 r. Tekst Konstytucji za: A. Kölz (red.), *Quellenbuch zur Neueren schweizerischen Verfassungsgeschichte*, t. I – *Vom Ende der Alten Eidgenossenschaft bis 1848*, Berno 1992, s. 126 i n.

4 Por. A. Kölz, *Neuere schweizerische Verfassungsgeschichte*, Berno 1992, s. 109.

5 Por. art. 3 rozdziału XX Aktu Mediacyjnego Napoleona. Tekst za: A. Kölz (red.), *Quellenbuch...*, t. I, s.175 i n.

6 Por. art. 9 Konstytucji Turgowii z 1831 r. Tekst Konstytucji za: A. Kölz (red.), *Quellenbuch...*, t. I, s. 251 i n.

Za dopuszczalne uznawane więc były na przykład liczne wykluczenia w sferze praw wyborczych, w szczególności wobec ludności żydowskiej oraz duchownych wyznań chrześcijańskich⁷.

Regulacja problematyki równości wobec prawa znalazła się w Konstytucji z 1848 r.⁸ powołującej do życia Konfederację Szwajcarską jako państwo federalne. Konstytucja ta była już w pełni samodzielnym dziełem Szwajcarów. W zakresie praw i wolności jednostki odwoływano się w niej przede wszystkim do rozwiązań liberalnych konstytucji kantonalnych okresu Regeneracji, przez co pośrednio – także do dorobku konstytucjonalizmu francuskiego. Stąd w art. 4 Konstytucji z 1848 r. zapisano, że „wszyscy Szwajcarzy są równi wobec prawa” (dosłownie wobec ustaw). Przez ustawy/prawo rozumiano tu akty normatywne o charakterze powszechnie obowiązującym (tak zwane szwajcarskie ustawy w znaczeniu materialnym). Drugie zdanie tego przepisu stanowiło niemalże dosłowne powtórzenie regulacji pochodzących z Aktu Mediacyjnego Napoleona. Różnica sprowadzała się do zamiany zwrotu „kraje poddane” (niem. *Untertanenlande*) na „stosunki poddańcze” (niem. *Untertanenverhältnisse*). Art. 4 Konstytucji z 1848 r. brzmiał: „Wszyscy Szwajcarzy są równi wobec prawa. Nie ma w Szwajcarii poddaństwa ani przywilejów lokalnych czy też wynikających z urodzenia, ze związków rodzinnych bądź osobistych”. Jak jednak zauważa A. Kölz, wybitny szwajcarski teoretyk prawa i konstytucjonalista, sami twórcy Konstytucji nie przykładali do tego przepisu istotnej wagi ze względu na faktyczną niemożliwość jego pełnej realizacji. Wskazywano na utrwalone w rzeczywistości szwajcarskiej dyskryminowanie ludności żydowskiej, na pozbawienie biernego prawa wyborczego duchowieństwa oraz pozbawienie praw wyborczych osób ubogich, korzystających ze wsparcia gminy. Kwestia wyborczych praw kobiet w ogóle nie była przy przygotowywaniu tej Konstytucji dyskutowana. Stąd w czasie obrad Zgromadzenia (Sejmu Związkowego), debatującego nad Konstytucją, padł nawet wniosek o usunięciu zasady równości wobec prawa z jej tekstu. Propozycję tę odrzucono argumentując, że jej przyjęcie mogłoby wzbudzać niepokojące wątpliwości co do równości wobec prawa związkowego pozostałych obywateli⁹.

7 Por. A. Kölz, *Neuere schweizerische...*, s. 324 i n.

8 Tekst Konstytucji za: A. Kölz (red.), *Quellenbuch...*, t. I, s. 447 i n.

9 Por. *Neuere schweizerische...*, s. 589.

Dla zapewnienia równości wobec prawa od 1848 r. przewidywane były gwarancje o charakterze proceduralnym (powtórzone zresztą także w późniejszych konstytucjach federalnych). Zapewniono, że kantony poprzez swoje ustawodawstwo i w postępowaniu sądowym będą traktować wszystkich Szwajcarów tak jak obywateli własnego kantonu. Regulacja ta nie obejmowała osób wyznań innych niż chrześcijańskie (por. art. 48 Konstytucji z 1848 r.), co dotyczyło przede wszystkim szwajcarskich Żydów. W referendum w 1866 r. zmieniono treść tego przepisu, przez co obostrzenia te zostały zniesione¹⁰. Nie przewidywała ich już także Konstytucja z 1874 r. Ponadto zgodnie z Konstytucją z 1848 r., nikogo nie można było pozbawić jego sędziego, przed którym zgodnie z prawem miałby odpowiadać. Zakazano tworzenia sądów wyjątkowych. W 1874 r. zniesiono sądy duchowne.

Na marginesie można dodać, że obywatelom Szwajcarii, począwszy od 1848 r., gwarantuje się swobodę osiedlania na całym terytorium tego państwa (początkowo również ta wolność nie dotyczyła Żydów – por. art. 41 Konstytucji z 1848 r.; po jej zmianie w 1866 r. nie przewidywano już ograniczeń osiedlania się obywateli szwajcarskich narodowości żydowskiej)¹¹. Ponadto zapewnia się wolność prasy, prawo tworzenia stowarzyszeń, prawo petycji czy swobodę kultu religijnego (do 1874 r. tylko dla uznanych wyznań chrześcijańskich).

Od początku istnienia Szwajcarii jako państwa federalnego, prawa polityczne miały być realizowane poprzez udział obywateli w miejscu swego zamieszkania we wszystkich wyborach i głosowaniach w sprawach federalnych pod warunkiem posiadania obywatelskich praw kantonalnych.

Całkowita rewizja Konstytucji Federalnej w 1874 r.¹² nie przyniosła zmiany regulacji normatywnej dotyczącej zasady równości wobec prawa. W art. 4 Konstytucji z 1874 r. literalnie powtórzono zapisy z roku 1848. Należy podkreślić, że Konstytucja z 1874 r. wielokrotnie była

10 Por. A. Kölz (red.), *Quellenbuch zur Neueren schweizerischen Verfassungsgeschichte*, t. II, *Von 1848 bis in die Gegenwart*, Berno 1996, s. 125.

11 Por. A. Kölz (red.), *Quellenbuch...*, t. II, s. 125.

12 Tekst Konstytucji za: A. Kölz (red.), *Quellenbuch zur Neueren schweizerischen Verfassungsgeschichte*, t. 2, *Von 1848 bis in die Gegenwart*, Berno 1996, s. 151 i n. Przekład tekstu Konstytucji na język polski: M. Rybicki (w:) A. Burda, M. Rybicki (red.), *Konstytucje Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych, Belgii i Szwajcarii*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1970, s. 225 i n.

nowelizowana. Zmiana jej art. 4 dokonała się tylko jeden raz. 14 czerwca 1981 r. w referendum 792 702 głosujących, przy sprzeciwie 525 885 głosów, przy frekwencji wynoszącej 33,93% uprawnionych do głosowania, opowiedziało się za dodaniem do tego artykułu ustępu drugiego, gwarantującego zasadę równouprawnienia kobiet i mężczyzn. Za tym rozwiązaniem opowiedziało się 14 i 3/2 kantonu, przeciw było 6 i 3/2¹³. Na marginesie warto dodać, że w Konstytucji Federalnej udzielono kobietom praw wyborczych dopiero w 1971 r.¹⁴

Mimo braku formalnych zmian dotyczących konstytucyjnej regulacji zasady równości wobec prawa, zmieniał się (istotnie rozszerzał) jej materialny zakres. Było to wynikiem orzeczniczej działalności Sądu Federalnego Szwajcarii. Biorąc pod uwagę także zobowiązania Federacji wynikające z Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (wiążącej Szwajcarię od 1974 r.) i Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (od 1992 r.), Sąd Federalny wyprowadził z art. 4 Konstytucji z 1874 r. gwarancje praw podstawowych, rozumiane jako regulacje samoistne o charakterze konstytucyjnym, na które jednostka, w prowadzonym w stosunku do niej postępowaniu, może powoływać się bezpośrednio. Zdaniem Sądu Federalnego, art. 4 Konstytucji z 1874 r. gwarantował ochronę jednostki przed arbitralnym traktowaniem jej przez organy państwowe oraz zapewniał prowadzenie postępowania przez te organy w dobrej wierze (niem. *nach Treu und Glauben*)¹⁵. Równość wobec prawa oznaczała również zakaz bezczynności organów stosujących prawo (niem. *Rechtsverweigerung*), a także zakaz nadmiernego przewlekania (niem. *Rechtsverzögerung*) oraz przesadnego formalizmu prowadzonego postępowania (niem. *überspitzter Formalismus*). Według Sądu Federalnego przepis ten mógł też stanowić podstawę roszczenia strony o wysłuchanie jej przez sąd i podstawę żądania w określonych przypadkach żądania bezpłatnej po-

13 Por. Uchwałę Rady Federalnej z 17 sierpnia 1981 r. o wyniku głosowania ludowego z dn. 14 czerwca 1981 r., niem. *Bundesratsbeschluss über das Ergebnis der Volksabstimmung vom 14. Juni 1981*, BBl 1981 II 1267, (BBl to niem. skrót od: *Bundesblatt* – Federalny Dziennik Urzędowy), t. II, s. 1267.

14 Por. U. Häfelin, W. Haller, *Schweizerisches Bundesstaatsrecht*, Zurych 2001, s. 386.

15 Por. na przykład Wyrok Sądu Federalnego z 15 maja 1991 r., BGE 117 Ia 285 i n., (BGE to niem. skrót od: *Entscheidungen des Schweizerischen Bundesgerichts, Amtliche Sammlung* – Urzędowy Zbiór Orzeczeń Sądu Federalnego), nr 117, t. Ia, s. 285 i n. oraz Wyrok Sądu Federalnego z 9 lipca 1992, BGE 118 Ia 245 i n.

mocy prawnej¹⁶. Z równości wobec prawa wywnioskowano także zasadę domniemania niewinności oskarżonego w postępowaniu karnym. Należy zauważyć, że powyższe zasady wyprowadzone przez Sąd Federalny z zasady równości wobec prawa, zostały odrębnie uregulowane w Konstytucji z 1999 r. (odpowiednio w art. 9, 29 i 32)¹⁷.

Art. 8 Konstytucji Federalnej z 1999 r. zatytułowano „Równość wobec prawa” (niem. *Rechtsgleichheit*). Ustrojodawca szwajcarski zawarł w nim dwie kategorie regulacji: zasadę powszechnej równości wobec prawa (ust. 1 tego artykułu) oraz szczegółowe zasady równego traktowania jednostek, w tym zakaz dyskryminacji (ust. 2), zasadę równouprawnienia kobiet i mężczyzn (ust. 3), zaś w ustępie 4 omawianego artykułu zamieszczono delegację ustawodawczą dla określenia środków służących wyeliminowaniu pokrzywdzenia osób niepełnosprawnych.

Zgodnie z art. 4 ust. 1 Konstytucji z 1999 r., wszyscy ludzie (niem. *alle Menschen*), a więc już nie tylko Szwajcarzy, są równi wobec prawa”. (Dosłownie wobec ustawy, niem. *vor dem Gesetz*). Przez „Gesetz” także tu należy rozumieć ustawę w znaczeniu materialnym, a zatem normatywny akt władz federalnych (parlamentu, rządu czy Sądu Federalnego), władz kantonalnych czy gminnych.

W doktrynie zauważa się, że zwrot „równość wobec prawa” winien być współcześnie rozumiany nie tylko jako klasyczne prawo podstawowe człowieka, ale szerzej: jako klauzula generalna wywołująca skutki w każdej sferze regulowanej przez prawo. Zasada powszechnej równości wobec prawa winna zatem być uwzględniana przez ogół organów władzy, na wszystkich poziomach działalności (to jest na szczeblu Federacji, kantonu i gminy) i dotyczyć ich kontaktów z osobami fizycznymi, w tym też obcokrajowcami, a także z osobami prawnymi¹⁸. W takim ujęciu zasadę równości wobec prawa należy rozpatrywać w sferze stanowienia i stosowania prawa.

16 Por. Wyrok Sądu Federalnego z 21 maja 1986 r. BGE 112 Ia 305 i n., Wyrok Sądu Federalnego z 8 marca 1976, BGE 102 Ia 35 i n. czy Wyrok Sądu Federalnego z 21 maja 1979 r., BGE 105 Ia 113 i n.

17 Por. Orędzie o nowej Konstytucji Federalnej z 20 listopada 1996 r., niem. *Botschaft über eine neue Bundesverfassung*, BBl 1997 I 144, 186 i n.

18 Por. B. Weber-Dürler, *Rechtsgleichheit*, (w:) D. Thürer, J.F. Aubert, J.P. Müller (red.), *Verfassungsrecht der Schweiz – Droit constitutionnel suisse*, Zurych 2001, s. 660 i n. oraz przywoływana tam literatura.

W sferze stanowienia prawa omawiana zasada najczęściej ma charakter względny. O jej ujęciu bezwzględny można mówić jedynie wskazując na równość prawa do głosowania pełnoletnich obywateli Szwajcarii oraz na zasadę równouprawnienia kobiet i mężczyzn (o czym poniżej). W pozostałych regulacjach pojmowanie równości wobec prawa ma być zgodne z maksymą: „Równych według ich równości traktować równo, a nierównych według ich nierówności – nierówno”. Prawodawca, decydując się na nierówne potraktowanie określonych kategorii podmiotów czy stosunków, musi uzasadnić to istotnymi przesłankami w sposób racjonalny wyróżniającymi daną kategorię od innych¹⁹.

Zasada powszechnej równości wobec prawa może być też rozpatrywana w sferze stosowania prawa. Sądy i organy administracji w rozstrzyganych przez siebie sprawach winny jednakowo stosować prawo. W sytuacji, gdy norma o charakterze generalnym i abstrakcyjnym nie pozostawia stosującemu ją swobody w rozstrzygnięciu danej sprawy, jednakowe stosowanie danej regulacji we wszystkich przypadkach jest oczywiste. Z realizacją zasady równości wobec prawa winno się mieć do czynienia także w przypadku, gdy stosującemu prawo umożliwia się wybór rozstrzygnięcia spośród kilku możliwych. W takiej sytuacji można mówić o naruszeniu tej zasady w przypadku, gdy jednorodne stany faktyczne, to jest takie, które istotnie nie różnią się od siebie, traktuje się niejednakowo²⁰. Może to być także uznane za jeden z przejawów zakazanej przez art. 9 Konstytucji arbitralności w postępowaniu organów władzy. Różne stosowanie prawa w stosunku do jednorodnych przypadków narusza zasady zaufania do państwa i pewności prawa. Sąd Federalny uznaje jednak za dopuszczalne odmienności praktyki wynikające ze zmiany wykładni danej regulacji, będącej następstwem istotnych przeobrażeń stosunków społecznych. U. Häfelin i W. Haller podają przykład orzeczenia Sądu Federalnego, w którym uznał on za dopuszczalną odmienną, niż w poprzednich kilkudziesięciu latach, interpretację przez sąd administracyjny w Zurychu przepisów ustawy kantonowej z 1893 r. dotyczącej dróg. Dopuszczalność dynamicznej wykładni tych regulacji wynikała bowiem z istotnych zmian, jakie zaszły w tej

19 Por. U. Häfelin, W. Haller, *Schweizerisches...*, s. 215 i n.

20 Por. B. Weber-Dürler, *Rechtsgleichheit...*, s. 664 i n.

sferze stosunków społecznych, w tym z doświadczeń w zapobieganiu niebezpieczeństwom między innymi w ruchu drogowym²¹.

Regulacja zakazu dyskryminacji, poza zobowiązaniem kantonów do równego traktowania przez swe ustawodawstwo i w postępowaniu sądowym wszystkich Szwajcarów tak jak obywateli własnego kantonu (por. art. 60 Konstytucji z 1874 r.), jest nowością na gruncie konstytucji federalnej Szwajcarii. W obu Konstytucjach z XIX w. mowa wszak była jedynie o zakazie uprzywilejowywania z określonych względów. Zakaz dyskryminacji zawarty w art. 8 ust. 2 obecnej Konstytucji służyć ma ochronie jednostek (także nieobywateli) przed ich społecznym ograniczaniem ze względu na pewne kryteria. Konstytucyjny katalog potencjalnych przyczyn, dla których dyskryminacja jest zakazana, ma charakter niezamknięty. Należy wymienić tu:

- pochodzenie, rozumiane w ujęciu geograficznym i narodowościowym;
- rasę, przy czym nie chodzi tu o konstruowanie na gruncie Konstytucji pojęcia rasy w rozumieniu antropologicznym/etnologicznym, a raczej o zdecydowane usunięcie tych regulacji i postępowań, które umożliwiałyby dowolne uwzględnianie takich cech, jak na przykład kolor skóry czy kształt oczu;
- płeć, ze szczególnym uwzględnieniem nie tyle różnic o charakterze biologicznym, co z naciskiem na zwalczanie związanych z określonym podziałem ról społecznych stereotypów ludzkich zachowań i ich ocen;
- wiek, przede wszystkim, gdy idzie o zakaz dyskryminacji ze względu na młody wiek, (problematyce tej jest jeszcze poświęcony art. 11 Konstytucji – „*Dzieci i młodzież mają prawo do szczególnej ochrony ich nietykalności i popierania ich rozwoju. Swoje prawa wykonują one w zakresie swej zdolności do samodzielnego rozeznania*”), jak też ze względu na starość;
- język, gdzie ochrona przed dyskryminacją dotyczyć ma nie tylko osób, które porozumiewają się za pomocą uznanych przez Konstytucję szwajcarskich języków narodowych (niemieckiego, francuskiego, włoskiego i retoromańskiego);

21 Por. *Schweizerisches...*, s. 218 i n. oraz Wyrok Sądu Federalnego z 17 maja 1967 r., BGE 93 I 254, 259.

- pozycja społeczna, ze szczególnym uwzględnieniem zakazu dyskryminacji ze względu na sytuację ekonomiczną jednostki, w tym grup społecznie upośledzonych, a wspieranych materialnie przez określone podmioty czy choćby zagrożonych potrzebą takiego wsparcia;
- sposób życia; jednym z elementów tej przesłanki jest orientacja seksualna jednostki i choć sformułowanie to z pewnością dosłownie nie odnosi się do wszystkich odmian skłonności seksualnych (jak ekshibicjonizm czy pedofilia)²², to znaczeniowo obejmuje homoseksualizm²³;
- ograniczenia fizycznej, umysłowej czy psychicznej sprawności; zakaz dyskryminacji prowadzącej do stygmatyzacji i społecznych ograniczeń z powodu cielesnej bądź duchowej niepełnosprawności;
- przekonania religijne, światopoglądowe bądź polityczne – jako echo wielowiekowych sporów wewnętrznych w Szwajcarii²⁴.

Ustęp 3 art. 8 Konstytucji z 1999 r. stanowi dosłowne powtórzenie regulacji wprowadzonej w 1981 r. do Konstytucji z 1874 r. Jego pierwsze zdanie brzmi: „*mężczyzna i kobieta są równouprawnieni*”. Oznacza to bezwzględny nakaz równego traktowania przedstawicieli obu płci zarówno przez prawodawcę, jak też organy stosujące prawo. Stanowiąc prawo należy w równy sposób traktować mężczyzn i kobiety, chyba że siłą rzeczy prawodawca nie może dokonać racjonalnie innego wyboru danego rozwiązania niż w oparciu o różnicę płci, na przykład w zakresie szczególnej potrzeby ochrony kobiety jako matki. Konstytucyjnie przewidywane różnice prawnej pozycji kobiet i mężczyzn wynikają tylko z przepisów dotyczących obowiązkowej służby wojskowej (ewentualnie w formacjach obrony cywilnej) Szwajcarów i ochotniczego charakteru służby w nich Szwajczerek (por. art. 59 ust. 1 i 2 oraz art. 61 ust. 3). W pozostałym zakresie różnice w regulacji dotyczących uprawnień i obowiązków kobiet i mężczyzn nie znajdują uzasadnienia.

22 Por. J.P. Müller, *Die Diskriminierungsverbote nach Art. 8 Abs. 2 der neuen Bundesverfassung*, (w:) U. Zimmerli (red.), *Die neue Bundesverfassung – Konsequenzen für Praxis und Wissenschaft*, Berno 2000, s. 122.

23 Podobnie według art. 10 ust. 1 Konstytucji Kantonu Berno z 1993 r. – por. W. Kälin, U. Bolz, *Handbuch des bernischen Verfassungsrechts*, Berno 1995, s. 258.

24 Por. J.P. Müller, *Die Diskriminierungsverbote...*, s. 116 i n.

W szczególności art. 39 ust. 1 Konstytucji, umożliwiającą kantonom i gminom samodzielne określanie zasad wykonywania praw politycznych na swoim terenie, w żadnym wypadku nie upoważnia do odrębnej regulacji praw wyborczych realizowanych przez przedstawicieli obu płci²⁵.

Zdanie drugie ust. 3 w art. 8 Konstytucji nakazuje, by w drodze ustawodawczej zapewniać prawne i faktyczne równouprawnienie płci, zwłaszcza w stosunkach rodzinnych, w wykształceniu i w pracy. Należy podkreślić, że ustawodawca nie ograniczył tu się jedynie do uchwalenia ustawy o równej pozycji kobiety i mężczyzny²⁶, ale wykazał istotną aktywność dokonując nowelizacji olbrzymiej ilości aktów normatywnych.

Warto jednak zauważyć, że w zakresie praw politycznych – zdaniem Sądu Federalnego – niedopuszczalne jest sztywne określenie obowiązkowego procentowego udziału w obsadzie organów władzy publicznej równej proporcji liczby kobiet mieszkających w danej wspólnocie (kantonie) w stosunku do ogółu mieszkańców²⁷. Jak dotąd nie powiodły się także próby normatywnego określenia kwot udziału kobiet w władzach federalnych (ostatnie referendum w tej sprawie miało miejsce w 2000 r., gdzie propozycja ta została wyraźnie odrzucona przez Naród i kantony)²⁸.

W dalszej części art. 8 ust. 3 doprecyzowuje się pojęcie równouprawnienia kobiet i mężczyzn w stosunkach pracy – *mają oni prawo do równego wynagrodzenia za pracę równej wartości*. Konstytucyjne zakotwiczenie tej zasady pozwala na dochodzenie swych praw zarówno w stosunku do pracodawcy publicznego, jak i prywatnego²⁹.

Zgodnie z delegacją ustawodawczą, której celem jest normatywne określenie środków zmierzających do wyeliminowania pokrzywdzenia osób niepełnosprawnych (por. art. 8 ust. 4 Konstytucji), w 2002 r.

25 Por. U. Häfelin, W. Haller, *Schweizerisches...*, s. 221 i n.

26 *Bundesgesetz vom 24. März 1995 über die Gleichstellung von Frau und Mann*, SR 151.1.

27 Por. Wyrok Sądu Federalnego z 19 marca 1997 r., BGE 123 I 152.

28 82% głosujących i wszystkie kantony odrzuciły przedstawioną pod głosowanie propozycję – por. Uchwałę Rady Federalnej z 17 maja 2000 r. o wyniku głosowania ludowego z dn. 12 marca 2000 r., niem. *Bundesratsbeschluss über das Ergebnis der Volksabstimmung vom 12. März 2000*, BBl 2000 2990.

29 Por. Wyrok Sądu Federalnego z 14 września 1999 r., BGE 125 III 368.

uchwalono odpowiednią ustawę³⁰. Zgodnie z jej regulacjami, podejmowane są działania na rzecz ułatwienia osobom niepełnosprawnym udziału w życiu społecznym. Działania te mają zwłaszcza sprzyjać samodzielności niepełnosprawnych w kontaktach z innymi ludźmi, ich możliwości kształcenia się i doksztalcania oraz aktywności zawodowej. W pierwszej kolejności realizacji tych celów mają służyć szczegółowo uregulowane ułatwienia w dostępie do budynków i urzędzeń publicznych, publicznych środków komunikacji oraz, w określonym zakresie, także mieszkań i budynków prywatnych.

Powyższa, ze względu na formę niniejszego wystąpienia, pobieżna charakterystyka rozumienia zasady równości wobec prawa na gruncie ustroju Konfederacji Szwajcarskiej, zasadniczo nie odbiega od standardowego, wynikającego z regulacji o charakterze prawno-międzynarodowym (Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności lub Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych) bądź wewnątrz krajowym (jak na przykład Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r.) pojmowania tej wartości we współczesnym demokratycznym świecie. Przedstawiony opis rozwiązań szwajcarskich wskazywać ma jednak, że materia relacji między jednostką a państwem (jednostką a organami władzy publicznej) jest sferą, której pełne ukształtowanie, nawet w tak podstawowym zakresie, jak równość wobec prawa, jest procesem bardzo długotrwałym. Budowa systemu demokratycznego, gdzie faktycznie i prawnie urzeczywistniana jest ta zasada, zajęła za możnym, statecznym i na ogół racjonalnie myślącym Szwajcarom grubo ponad 100 lat. Zapewne okres ten uległby jeszcze wydłużeniu, gdyby nie działalność Sądu Federalnego, który poprzez swe orzecznictwo stawał się autorem rozwiązań demokratycznych, znacznie przy tym wyprzedzając prawodawcę w ujęciu formalnym – szwajcarski parlament oraz Naród i kantony.

30 Ustawa Federalna o eliminowaniu pokrzywdzenia osób niepełnosprawnych, niem. *Bundesgesetz vom 13. Dezember 2002 über die Beseitigung von Benachteiligungen von Menschen mit Behinderungen*, SR 151.3.